

Borsodi L. László

SZENVEDÉSSÉ VÁLT GYÖNYÖR

- *Ady András: Pügmalion-léleknapló*¹ -

Ady András (1976, Csíkszereda) poétikája többre érdemesítené annál, mint hogy az itt következő kritika bevezetőjében erre a kései (de remélem, nem megkésett) bemutatásra szoruljon. Ami ezt mégis indokolttá teszi, az az, hogy meglátásom szerint lassan, nagyon lassan (!) az irodalmi folyóiratok ugyan felfedezik, Ady András költői munkássága még nincs a neki megfelelő helyen. Még nem közlik elégszer és elegendően, nem írnak róla, nem kapja meg a verseinek kijáró helyet az irodalmi életben és a kortárs irodalmi palettán. A négykötetes szerző² márpedig sokat és állandóan dolgozik, aki polgári foglalkozása és újságírói (külpolitikai elemzői) munkája mellett költőként fontosnak tartja a napi rendszerességű írást. Csendes, halk szavú alkotó, aki nem tolakszik, nem könyököl, nem kopogtat szerkesztőségek ajtaján, nem keres irodalmi érdekszövetségeket, nem jár alkotói táborokba, útonútfélen nem díjazza. Meggyőződés, hogy meggyőződése, bár ez ma nem divatos költői magatartás: a versei idővel utat keresnek maguknak, és helyet találnak ott, ahová el kell jutniuk, azokhoz, akiket föltétlenül meg kell szólítaniuk. Ady András költészete időleges és részleges elhallgatásának okát imént körvonalazott költői magatartása mellett még abban látom, hogy versnyelve és témái alapján nem sorolható be különböző költői csoportosulásokba, iskolákba, egyértelműen megnevezhető irányzatokba. Ady különutas alkotó, aki nem vallja magáénak sem az avantgárd, a szabad képzettársítás elvén alapuló szürrealista líra képi építkezését vagy az expresszionista önkifejezésre jellemző szaggatott versbeszédet, dinamikus képvilágot, sem a kései modernség vagy a posztmodern nyelv- és hagyományfelfogását. *A még nem és a már késő közt* című kötetének a hátlapján így vall az alkotás, a vers szerepéről: „Kezdeti kísérleteim rávezettek arra, hogy versben tökéle-

1 Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2015.

2 Ady András eddig megjelent verseskötetei: *A még nem és a már késő közt*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2004; *Privát mértan*, Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2006; *Pügmalion-léleknapló*, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2015; *Bogivilág*, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2016.

tesen le lehet képezni mindazt, ami bennem, körülöttem, általam vagy nélkülem történik, maga a leképezés pedig fényképszerűre sikeredett.” A premodernitás nyelvfelfogása nevében őszintén hisz abban, hogy a nyelv képes leképezni, ha nem is a teljességet, de mindazt, ami az emberben, az ember által történik. És nincs ez másként a *Privát mértan* című második kötetének versei esetében sem, amelyben azonban az én figyelme összetettebbé válik: kevésbé a tapasztalati világ dolgaira, mint inkább azoknak a lélekre tett hatására irányul, illetve arra, hogy más fiktív világok miként hatnak az én művészetbefogadó képességére. (Itt elsősorban a költő rokona, az Ady József festő alkotásaival való lírai dialógusra gondolok.) „Egy riadalmas lélek önvigasztalása – így lehetne jellemezni Ady András újabb verseit” – írja a kötet darabjairól Cseke Gábor. A lényeg, a nyelvhez való viszony azonban nem változik: megmarad a hit abban, hogy a nyelv képes lefordítani és megszólaltatni a világ számára azt, amit az én közölni kíván önmagáról, önmagából.

Nincs ez másként a *Pügmalion-léleknapló* című, a kétszáznegyven (!) verset három ciklusba tömörítő (*Pügmalion rajtaveszt, Pügmalion becsajozna, A nagy finálé?*) kötetben sem, amely a további kritika tárgyát képezi. Ady Pügmalionja több vonatkozásban is megidézi a mitológiai ciprusi király és a műalkotásába szerelmes szobrász alakját, akinek a kérésére Aphrodité megeleveníti a szobrot, hogy feleségül vehesse Galatheiát, de Pügmalion nem válik maszkká, nem ő beszél. A kötetben olvasható számos utalás közül a legnyilvánvalóbban erről a *Vádló megkövetés* című vers árulkodik: „Pügmalionként kitalálok / majd új combokat, boldogító / csípőt magamnak, máris / azt teszem, mert hússá, / verejtékké, gyönyörre / kell váljon minden, mi / a teremtéshez kapcsol”. Nem a szobrász beszél, az ő alakja, a hagyomány közeg, kellék, díszlet a lírai én számára, hogy elmondhassa a saját, a Pügmalionéhoz hasonló szerelmi történetét és kudarcát, amellyel összefügg, de amelyben nem elsődleges az alkotás folyamatának, mikéntjének a láttatása (*Balul alakul 1.; Haute couture*). Ady Andrásnak a versek alapján kikövetkeztethető felfogása szerint ugyanis létezik egy én, aki uralja a nyelvet, a hagyományt (és nem fordítva!), aki képesnek érzi magát és a nyelvet arra, hogy a mitológiai történeten keresztül – tehát a Pügmalion névvel csupán látszólagos távolságot teremtve és ezzel az ironikus distanciával némiképpen önmagát védve – saját szubjektív (egyben az alkotó magánéleti) történetét lírává avassa, hogy

a nyelven kívülit (a kedvest) versre váltsa: „sokáig konokul hittem, / hogy vers kell legyen mindenből, / ami te vagy” (*Fallibilitas*); „Legyél te az élet, melyet az / a kis semmisség, amit én saját / művészetnek nevezek, másolhat” (*Állásfogalás ideje*); „megjelöltelek minden eddig leírt / szavammal” (*Birtokviszony*).

Ennek az önkítárulkozó lírai történetnek az elmondásához teremti meg az egyes szám második személyben megszólított kedvest (aki „kicsim”, „kislány”, „lady”, „Miss Gyönyörűség” stb.), vagyis Pügmalionhoz hasonlóan az alkotás feltételét, a másikat. Annak ellenére azonban, hogy az én és a te viszonya bonyolult összefüggéseket mutat, hogy a lírai én és a kedves személyiségének, lelkének a határai egybemosódnak, hogy egy-egy (vers)pillanatra teremtő és teremtett kapcsolata viszonylagossá válik, és szerepeik felcserélődnek („Tőlem, egyetlenem, alkotóm, / ne tarts, képzelegj, míg / választott éjed engedi, / s kényed szerint ne hagyj / abba a rólam szabadon / való álmodást...” – *Üzenet palackban*), a kötet egésze azt mutatja, minden a kedves által elhagyott, magára maradt énen belül, a képzeletében, a lelkében játszódik, az ő monologikus szólamában jön létre. A könyv egyes költeményei, (a szabad vers áradása okán nevezhető) lírai bejegyzései tehát az én lelki rezdüléseit rögzítő naplót adnak ki, amely nem a Pügmalioné, hanem a pügmalioni sorsot hurcoló én léleknaplója.

Ez az én – nemcsak az első ciklus címe miatt (*Pügmalion rajtaveszt*) – eleve vesztes pozícióból beszél, aki a jelen, az emlékezés helyzetéből idézi fel a múltat, a kedvessel megélt harmóniát, ami elválaszthatatlan a cserbenhagyottsága miatti jelenbeli fájdalomtól. A szenvedést csak mélyíti az ismétlődő felismerés, hogy még most, az emlékezés idején is szerelmes lélekben megszülető, a jövőtől várt, az újbóli beteljesedésre áhító elképzelések nem valósulhatnak meg. Számos vers feltételes módú ígéje ezt a drámát sugallja: „Milyen jól jönne nekünk / is egy kandalló” (*Soha*); „Lennél te a birodalom, / hol orra bukás nélkül / homokos partra léphetek, / ország, mely hódításra / vár” (*Terra incognita*); „Lennél levegő, mely ha / alszom, a tudómból ki-be / áramló, éltető lélegzet” (*Andalító*). A lírai én elragadtatását, teljes önátadását, őszinte önkítárulkozását mutatja, hogy képzeletbeli monológjában a te által létezik az én és fordítva, amit egyrészt a személyiséghatárok egybeolvadása, a te és az én lehetséges, metaforikus megnevezésekben való átváltoz(tat)ása érzékeltet, és amit másrészt a felek között fennálló

áthidalhatatlan távolság és a valamikor volt harmónia helyreállíthatatlansága ellenpontoz: „Azt mondom neked: / mosolygok, mert így / legalább létezel” (*Beképzelt*); „Lehetnél egyszerű kő, / alapozás, beton vagy fa, / lehetnél házzá összeálló / téglák halmaza, habarcs, / mely összetart” (*Épület*); „leszek inkább / (...) / kettőnk / világában a közösen nevelgetett, / a föl sosem növvő, az elképzelt / csecsemő.” (*Szerepcsere?*); „Kényes kérdés mindig: ha én / imádlak, te éppen gondolatként / létezel, vagy csak az érzékek / szólítanak fohászra” (*Ki vagy?*).

A felek távolságát, az én magára maradottságát érzékelteti az is, hogy akár múltat idéz, akár szenvedélyesen hódol a kedvesnek, akár a szerelmi hódításba való belefáradásáról ad számot, a megszólított valamikori társ néma marad, rideg. Mintha a múlt befalazta volna, mintha a mitológiai történet fordítottja jönne létre: a valamikor élő, eleven, hús-vér nő szoborszerűvé dermedne az időben, amely idő természete szerint reménytelenül elérhetlenné teszi őt a szerelmes lírai én, a versben megszólaló alkotó számára. Nem csoda hát, hogy igyekszik leszámolni az egyszer volttal. Így vegyül a vallomások versbeszédbe végrendeleti jelleg is (*Korszak vége*), szarkazmus is (*Recesszió*), olyan bő áradású, tragikus értékszerkezetű monológot eredményezve, mint az *Ez maradt* című költemény, a kötet egyik legjobban sikerült szövege, amelyben ott dübörög a féltés, a féltékenység, a vád, a düh, az ironia és az önkítárulkozó mégis-szeretés, valamint a teljes magára maradottság: „ha létet adnak neked, / hiszel még ebben, ugye, egykori / egyetlenem, valamikor mindenem, / egészt, tökéletest érző képességem, / amiből éppen te semmiztél ki”. Ennek az összegző-számvető retorikának a része a *Vádló megkövetés* című vers is, amelyben eljut a lírai én saját reménytelen és végérvényesen magányos helyzetének a rezignált tudomásulvételéig, és felmenti a kedvest a múlt bűnei alól: „nem tudlak gyűlölni, / amiért elvetted tőlem / az életlehetőséget, / s újat nem adtál”.

S hiába az újrakezdés belső kényszere, egy új társ, új szerető keresése, marad az, amit a második ciklus címe így fogalmaz meg: *Pügmalion becsajozna*. Azaz megtenné, tesz is érte lépéseket, fel is tűnik a *Fiatal szerető*ben az új kedves, a lírai én monológja azonban mintha arról árulkodna, hogy nem boldog. Az alvó vagy alvásra, álmodásra biztatott szerető mellett is mintha önzőségéért szabadkozna, vívódna, (indokolatlan?) büntudata lenne, és talán ezzel magyarázható a Szabó

Lőrinc-i „Mindenről én tehetek.” axiomatikus mindent vállalás, és a másik felmentése. Mintha eddigi élete, tapasztalatai a *Te jobb vagy* című költemény tanúsága szerint alkalmatlanná tennék a teljes életre, magára a létezésre („az enyém már rég nem / nevezhető létnek.”), és ezért kéri kedvesét, aki által él, mert az helyette (is) él, hogy alteregójaként tegyen meg mindent, és valósítsa meg mindazt, amit neki kellene, de amire ő már képtelen: „ha szeretni / akarnék, ölelj helyettem, / szüld meg s neveld / gyermekeim, melyeket / sosem nemzettem”. A megszólított, a te csak az én magányossá válásában lehetne társ („segítenél / az újabb társtalanná növésben” – *Nagyzolás*), csak társas magányát növelhetné, hiszen a *Holtsúlyból* egyértelműen kiderül, a múlt terhétől nem lehet szabadulni, a lírai én már nem a társ, hanem egyfelől önmaga elvesztésétől, szétesésétől fél, másfelől attól, hogy a másikban is csak önmagára, önmaga árvaságára lel: „nem tudom, csak kétségbeesetten / érzem, hogy már nem én vagyok // csak sikerülne már ledobnom / ezt a pánik-terhet (...) / fennáll a veszély, hogy nem érlek el / téged, és csak egyhangú önmagam / találok várakozás közben”.

A harmadik, befejező ciklus címének kérdésfelvetése, *A nagy finálé?* azt sejteti, hogy a valamikor megélt teljesség egyre valószínűtlenebbnek tűnik, mert időben folyamatosan távolodik tőle, az utána maradt hiányérzet azonban mintha állandósult volna a lélekben, amitől nem tud szabadulni. A teljesség újra megélésére lehet kísérleteket tenni, de megnyugtató, végtelen harmónia már nem jön létre. Ezért a léleknapló befejező része alapvetően elégikus és ironikus: „Zuhanok, kicsim, a végtelen / lépcsősor mind nagyobb és / nagyobb sebességre kapcsol” (*Jó lenne megérkezni*), az én képtelen megérkezni önmagához, a másikhöz, aki esetleg átmeneti vigaszt nyújthat, de megnyugtató megoldást, testi-lelki boldogságot nem: „tedd / kezed a fejemre, simogass / csak úgy, ahogy madarak / röpte pormentesíti finom / kis tollseprűvel az eget, s / közben igazából nyomot / sem hagy” (*Belepusztulni*). S hiába minden vágy, emlék, képzet (*Csak rólad; Magasabbra; Gyorssegély*), amely hol feszesebb szerkezetű, rövidebb, hol bő áradású szabad versekben újra- és újraartikulálódik, ez az én magányán, helyben toporgásán, megváltatlanságán, haláltánc-létén semmit nem változtat: „mindenki szólóban: két lépést előre, / fordulás, kettőt hátra” (*Macabre*). Mint ahogy afelől is teljes bizonytalanságban

marad az olvasó, hogy az egész köteten át kifejezésre jutott szerelem-felfogás ellenére – mely szerint a szerelem a létezés feltétele – nincs megnyugtató válasz arra sem, hogy „Ha az emberi pokolba vezető gyalogutak jó szándékkal vannak kirakva, / vajon a szerelemhez vezető sztrádák milyen burkolatot kaptak?” (*Összetétel*) Érthető így, létfeltételek hiányában, az elérhetetlen harmónia és a megélt tragédia tudatában a lírai én önmaga számára kiméretlen és őszinte döntése arról, hogy miért nem lesz gyermeke. Míg az ehhez hasonló döntést Kertész Imre *Kaddis egy meg nem született gyermekért* című regényében egy történelmi trauma, Ady András könyvében az érzelmi élet összeomlása, egy életút kisiklása, azaz ontológiai felismerés magyarázza: „nem lesz gyermekem, / lehetetlen úgy egy utódra bíznom / az életem, hogy az eddig csak egy / álom volt, melyből képtelen voltam, / vagy nem akarózzott ébrednem, // hogy bízzak abban, hogy majd neki / sikerül, s nem marad rácsok nélkül / is ezer börtönben” (*Idáig*).

Ady András könyve drámai olvasmány: egy szerelmes lírai naplója, aki múltját, jelenét, jövőjét, a világot és önmagát csak a másikon, a szeretett személyen keresztül tudja élni és érteni, csak általa van, és csak addig van/volt, ameddig az öröknek hitt társ magára nem hagyja/hagyta. Ami utána maradt: maga a vers, az utólagos értelmezés, a dolgok rendezgetése, mérlegelése, a lélek vívódása, az újbóli és újbóli nekilendülés a szerelem megvallására, így tenni hitet az élet mellett, kapaszkodókat keresni annak megőrzésére. Ez az izmos emberi és alkotói kitartás adja a versek között az ismétlődést, nem biztos, hogy a kötet minden pontján annak előnyére. A szerelmi téma azonossága és kizárólagossága, a lélek rezdüléseinek minél pontosabb körvonalazási szándéka, a részletek aprólékos kidolgozása magával ragadja azokat a befogadókat, akik ennek a belső útnak a megértésére érzékenységet mutatnak, de még azoknak a kitartását is próbára teszik az olyan szövegek, amelyekben a főmondatba ékelt, közbevetésszerű mellékmondatok nehezítik az olvasást. Türelmes műélvezőt kíván, hogy nemegyszer újraolvasva, rendet teremtsen a mondattani szempontból túlbonyolított többszörösen összetett mondatokban (*Általad*), a közbevetésekkel dúsitott egyszerű bővített mondatokban (*Vezess!*), s így eljusson a megértésig. Ennek megvalósulását gyakran az is akadályozza – s ez nem kizárólag a szerző, hanem a kiadó feladata is lett volna rendezni –, hogy hiányos vagy hibás egy-egy szöveg központozása. Elég

gyakori az olyan mondatkezelés is, hogy feltételes vagy hasonlító mellékmondatok sora előzi meg a hátravetett főmondatot, ami egyrészt – ha már többször előfordult – kiszámíthatóvá teszi a vers végét, tehát csökkenti az olvasói elvárást (*Quastio*), másrészt pedig a mellékmondatok keltette feszültségteremtő várakozás után a főmondat jelentésképződés tekintetében nem telíti visszamenőleg a mellékmondatokat (*De elkéstünk!*). Ehhez a tünethez képest azok a versek válnak meggyőzővé, feszesebb, fegyelmezettebb szerkezetűvé, amelyek rövidebb mondatokból építkeznek, és a tagmondatok között világos ok-okozati összefüggések fedezhetők fel (*Andalító; Látogass!; Ez maradt*), amelyeknek *lélekeseményeit* a lírai elbeszélhetőséget lehetővé tevő választott epikai elrendezés szervezi (*Szerepcsere?*), vagy egy-egy választott retorikai alakzat válik a versnek belső egységet adó szervező elvve (*Csődközel; Macabre; Magasabbra, mélyebbre!*).

Hasonló kettősséget mutat Ady András verseinek képalkotása is. Meglátásom szerint képi megformáltság szempontjából azok a kevésbé sikerült opusok, amelyekben Adynál a témától elválaszthatatlan emelkedettséget megtörök a közhelyes, köznapi kifejezések: „azt mondd, levettél lábamról” (*Sola spes*); „és piszkosul féltékeny vagyok” (*Hallucináció*); „nem vagyok én antiszociális, / kicsim, s dehogy magányos / farkas...” (*Diéta*). Ide sorolhatók azok is, amelyekben a versbeszéd képzavargyanús („betűkké váló ujjaimat nézem, most / testedre szórnam őket” – *Betűszedés*), túlságosan művire sikeredett az allegorizálás („eleget / legelt fűszerű látványodból” – *Fejés helyett*), a hasonlító mellékmondatokat képező hasonlókat feltételes mellékmondatok dúsítják-bonyolítják (*Ab ovo*), vagy a hasonlatok egymást oltják ki (*Közös ágy*), illetve amelyekben az egyébként sikeresen megteremtett képi világra didaktikusan rá-/visszamatnak a befejező sorok (*Diskurál; Nyílt vízen*). A képalkotás tekintetében azok az Ady-versek válnak esztétikailag gyönyörködtetővé, amelyekben a hasonlók vagy az azonosítók egy asszociációs körből vétetnek („Miért ne lennél ablak (...) // Ha ajtó lennél” – *Visszaeső*; „Ahogy gondolatként létezel (...) // Ahogy tested épületként használod” – *Ki vagy?*), vagy egyetlen központi motívumból bomlik ki a vers képi világa: „az osztatlan / kis Mostokból álló idő szivárog a tört /üvegen” (*Más a hibás*); „valamikor öled jelentette a fészket” (*Fióka*); „kellene egy kis ház, / (...) / kellene egy fatalnyi igaz rejtek” (*Meseszerű*).

Ezeket a nyelvi-poétikai esendőségeket megoldhatta volna például az, ha a kötet szerkesztője „a kevesebb a több” elvét érvényesítette volna munkája során. A ciklusok karcsúsítása, vagyis a kötet versei számának csökkentése, illetve a szövegek megfelelő szakmai gondozása nyomán kiiktathatók lettek volna azok a hibák, amelyeket a fenti két bekezdésben kénytelen voltam szóvá tenni. És akkor az elmélyülésre, a lélek rezdüléseire nyitott olvasó számára még nyilvánvalóbban átütnek Ady András versvilágának legfontosabb sajátosságai: a lírikus őszintesége, a lírai élvezetelenség rettenete és szépsége, az önmarcangolás és rajongva szeretés kettőssége, a szerelem létfeltételként és látásmódként való definiálhatósága, az a költői versbeszéd, amelynek elvont gondolatiságában és jól sikerült képeiben ott ragyog nem csupán a nő, hanem az élet szeretete is („- mielőtt teljesen a nemléti fiatalodnék -, / ha megengeded, azért még a / kezemtől a kezedig / szívesen eljutnék” – *Gesztusvége*), a művészettel, a költészettel való eljegyzettség, ami, remélhetőleg, a jövőben újabb, veretes költeményeket és köteteket fog eredményezni.

Sámán (tus, 34x24 cm)